

WILLIAM SHAKESPEARE

(YHTEISTYÖSSÄ JOHN FLETCHERIN KANSSA)

Henrik VIII tai Kaikki on totta

SUOMENTANUT LAURI SIPARI

ESIPUHE MARIA SALENIUS

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

HELSINKI

Teos on saanut wsoy:n kirjallisuussäätiön tukea.

Toimitus kiittää professori Matti Rissasta asiantuntija-avusta.

Toimitus Marjut Karasmaa-Donovan

Englanninkielinen alkuteos

King Henry VIII,

or All is True

Työssä on käytetty mm. The Oxford Shakespeare ja
The Arden Shakespeare -editioita.

© wsoy ja Lauri Sipari 2012

Esipuhe © Maria Salenius 2012

Suomennoksen esitysoikeuksia valvoo Nordic Drama Corner Oy,
Meritullinkatu 33 E, 00170 Helsinki.

Etulehden kuva Claes Jancsz Visscherin Lontoon-panoraamasta n. 1625

Nimiösivun kuvassa ensimmäinen Globe-teatteri (1599–1613)

Sivulla 197 Martin Droeshoutin muotokuva Shakespearesta

ns. ensimmäisestä foliopainoksesta 1623

Graafinen suunnittelu Martti Ruokonen

ISBN 978-951-0-38706-1

PAINETTU EU:SSA

SISÄLLYS

Renessanssiprinssin arthuriaaninen unelma	7
Sukutaulu	37

Henrik VIII

Näytelmän henkilöt	41
Prologi	43
I näytös	45
II näytös	79
III näytös	113
IV näytös	146
V näytös	164
Epilogi	195

William Shakespearen elämä	197
----------------------------	-----

Englannin kuningas Henrik VIII (1491–1547) tunnetaan historiasa ehkä ennen muuta kuudesta vaimostaan ja osallisuudestaan Englannin kirkon reformaatioon. Luonnekuvaukset ovat vaihdelleet joviaalista naistenmiehestä häikäilemättömään tyranniin. Henrik VIII oli kuitenkin niin miehenä kuin hallitsijanaakin paljon monisyysempi. Hänen henkilökohtaista elämäänsä ohjasi rakkautta ja himoa enemmän sukupolvien takaa kumpuava unelma ja korkeampi velvoitus, ja myös uskonpuhdistusta ohjasi ensisijaisesti tämän tehtävän täyttäminen.

Henrik VIII (1613) on William Shakespearen harvemmin esitetyjä näytelmiä. Jotkut pitävät sitä aikaisempia mahtipontisia kuningasnäytelmiä vaisumpana. Kuitenkin *Henrik VIII* on niin tarinaltaan kuin poliittisilta kannanotoiltaanakin merkittävä Shakespearen tuotannossa, ja se saattaa tärkeällä tavalla päätökseen Shakespearen hankkeen oikeuttaa, perustella ja vahvistaa historian kulku ja nimenomaan Tudor-hallitsijasuvun vallanperimys. Ensimmäinen Tudor-hallitsija Henrik VII oli valtaistuimella lähes 25 vuotta, ja Henrik VIII:n hallituskausi kesti melkein neljäkymmentä vuotta. Vaikka näytelmä kattaa ajallisesti vain hyvin pienen osan jälkimmäisen kuninkaan pitkästä elämästä, se kertoo silti keskeisesti Henrik VII:n ja Henrik VIII:n yhteisestä unelmasta ja tavoitteesta. Se kertoo myös, että tuo tavoite saavutettiin. Näytelmä *Henrik VIII* kruunaa tudorilaisen hallintokauden ja nostaa kuningas Jaakko I:n itseoikeutetuksi hallitsijaksi kultaisen valtakauden jatkajana.

Taustaa

Henrik VIII vuodelta 1613 on yksi William Shakespearen kolmesta viimeisestä näytelmästä, jotka kaikki hän ilmeisesti kirjoitti yhteistyössä John Fletcherin (1579–1625) kanssa (vrt. kadonnut näytelmä *Cardenio* vuodelta 1612 ja *Kaksi jalosukuista*, 1613–14), ja päättää niin kirjailijan tuotannon kuin mahtavan kuningasnäytelmien sarjan. Lisäksi näytelmä on poliittisesti merkittävä tulkittesaan vallanperimyksen käänteitä.

Se, että Shakespeare kirjoitti näytelmän yhteistyössä toisen kirjoittajan kanssa, ei ole tavatonta. Renessanssin aikaan näytelmäkirjallisuus usein syntyi yhteistyönä, ja joskus onkin vaikea tarkasti määritellä joidenkin näytelmien varmoja ja/tai kaikkia kirjoittajia – niin Shakespearen kuin muidenkin nimissä olevien näytelmien. Viimeisen kymmenen elinvuotensa aikana Shakespeare väistyi yhä enemmän teatterissa taka-alalle, ensin näyttelijänä ja myöhemmin kirjailijana, ja osittain siksi viimeiset kolme näytelmää syntyivät mitä todennäköisimmin yhteistyöprojekteina. Se ei kuitenkaan vähennä näytelmien merkitystä.

Itse *Henrik VIII*:n näytelmätekstiä on pidetty laimeampana ja pirstaleisempana kuin monia muita Shakespearen näytelmiä, mahdollisesti tämäkin seikka kielii kahden eri kirjailijakynän jäljestä. Draamallisesti näytelmä on kuitenkin hyvinkin vaikuttava. Näytelmän dramaattiseen keskiöön nousevat Henrik VIII:n ja Katariina Aragonialaisen avioero-oikeudenkäynti, joka mukailee jokseenkin uskollisesti Edward Hallin (1498–1547), George Cavendishin (1494–1562) ja Raphael Holinshedin (1529–80) historiankirjoituksia, sekä Thomas Wolseyn suistuminen vallasta. Katariina Aragonialaiselle näytelmä suo lopulta ehkä todellisuuttakin arvokkaamman päätöksen, ja Thomas Wolseyn jäähyväispuhe on syvästi liikuttava samalla kun se karmivasti ennustaa Thomas Cromwellin kukistumisen – jonka aikalaisyleisö tiesi sittemmin tapahtuneen.

Aluksi *Henrik VIII* esitettiin Blackfriarsin teatterissa Lontoossa,

rakennuksessa, joka aikoinaan oli ollut luostari ja jossa avioero-oikeudenkäynti todellisuudessa käytiin. On mielenkiintoista että näytelmä esitettiin samassa paikassa kuin ne tapahtumat, jotka johtivat kuninkaan hallinnon merkittävimpiin käänteeseen: avio-
liittoon Anne Boleynin kanssa ja tulevan kuningatar Elisabet I:n syntymään. Vielä samana vuonna näytelmä esitettiin myös Shakespearen Globe-teatterissa, ja tämä teatteri paloi kesäkuussa 1613 yhden *Henrik VIII:n* esityksen aikana. Tämä puolestaan on sovelias päätös Shakespearen näytelmäuralle: tarunkerronnan temppeli tuhoutuu kun näyttämölle tuodaan näytelmä, jonka alkuperäinen nimi oli *All Is True* – 'kaikki on totta'. Sillä siitä Shakespearen näytelmässä on kyse: totuuden etsimisestä, sen määrittelemisestä ja uudelleen kirjoittamisesta. Kuningas Henrik VIII:n noustessa valtaistuimelle huhtikuussa 1509 hänessä henkilöityi Tudor-suvun arthuriaaninen unelma.

Shakespearen ensimmäinen kuningassarja: Lancasterien nousu

Henrik VIII:n sielun palo juonsi juurensa maan kuningashuoneen vaiheisiin yli sadan vuoden ajalta ja tänä aikana nousseeseen unelmaan ja suureen tehtävään. Tapahtumien kehityksen ymmärtämiseksi on syytä palata satavuotisen sodan aikaan (1337–1453). Kaikki alkoi Plantagenet-sukuun kuuluvan soturikuningas Edvard III:n kuollessa vuonna 1377 ja jättäessä loisteliaan 50-vuotisen valtakauden päätteeksi jälkeensä poliittisesti ja sotilaallisesti sekavan valtakunnan. Kuninkaan vanhin poika, hänkin nimeltään Edvard, oli kuollut vain vuotta ennen isäänsä, ja hallitsijaksi nousi edesmenneen kuninkaan kymmenvuotias pojanpoika Rikhard.

Rikhard II:n valtakautta kuvastivat erityisesti sodat ja levottomuudet Ranskan maaperällä, joita kuningas yritti rauhoittaa mm. solmimalla avioliiton Ranskan kuninkaan tyttären kanssa. Levottomuudet näkyivät kuitenkin eripuraisuuksina ja luottamuspulana myös kotirintamalla. Shakespeare aloittaa Plantagenetien

valtakautta kuvaavan tetralogiansa (ns. Henriadin) näytelmälään *Rikhard II* (1595–96), joka seuraa erityisesti Rikhardin, hänen setänsä, Lancasterin herttua John of Gauntin sekä tämän pojan Henrikin keskinäistä kamppailua vallasta. Vuonna 1399, John of Gauntin kuoleman jälkeen, Henrik syöksikin serkkunsa vallasta. Rikhard II kuoli viisi kuukautta myöhemmin.

Kuningas Henrik IV:n isä John of Gaunt oli Lancasterin herttua, ja siten hän aloitti ns. lancasterilaisen valtakauden. Henrikin hallituskausi oli myrskyisä, mutta hän onnistui säilyttämään kruunun monista vastustajien kaappausyrityksistä huolimatta vuodesta 1399 aina kuolemaansa saakka vuonna 1413. Hänen hallituskauteen sotalailliset epävakaisuudet Ranskassa jatkuivat, ja lisäksi Henrikin valloitukset jatkuivat myös saarivaltakunnan puolella: Irlannissa, Skotlannissa ja Walesissa. Shakespeare kertoo Henrik IV:n vaiheista laveasti kahdessa näytelmässä, *Henrik IV, Ensimmäinen osa* (1596–97) ja *Henrik IV, Toinen osa* (1597–98). Valtataistelut jatkuvat, ja osuutensa perheriitoihin tuo näyttämölle mukaan myös Edvard III:n järjestyksessä toisen pojan jälkeläinen Edmund Mortimer.

Henrik IV kuoli vuonna 1413, ja hänen jälkeensä lancasterilaista hallintoa jatkoi hänen poikansa, 25-vuotias Henrik V, jota on kutsuttu Englannin valtaistuimen viimeiseksi ritariksi. Rauhoitukseen sotalaillista tilannetta Ranskassa, jossa vanha kuningas Kaarle VI oli jo pahasti sairas ja mieleltään järkkynyt ja jota hallitsivat keskenäänkin riitelevät eri leiriytymät, Henrik V otti vuonna 1420 kuningattarekseen Kaarlen tyttären, prinsessa Katariinan (Valois’n Katariina). Tämän järjestelyn piti taata Henrikille Englannin valtaistuimen lisäksi myös Ranskan kruunu vanhan kuninkaan kuoleman jälkeen – ohi Ranskan laillisen kruununprinssin.

Shakespeare kuvaa Henriadinsa neljännessä ja viimeisessä osassa *Henrik V* (1599) näitä kuninkaan maailmanvalloitus suunnitelmia, ja erityisen painon saa englantilaisten kansallishenkeä nosta-

nut ja sittemmin esikuvaksi noussut Agincourtin taistelu. Näytelmä päättyy Henrikin ja Valois'n Katariinan rakkaustarinan huipentumaan vihkiäisissä, ja vain loppukuoro tietää, että satumainen tarina sai pian onnettoman käänteen.

Henrik V kuoli punatautiin vuonna 1422, ja kruunun peri hänen poikansa, silloin vasta yhdeksänkuukautinen Henrik VI. Vain pari kuukautta myöhemmin, Ranskan kuninkaan Kaarle VI:n kuoltua, tästä ranskalaisen prinsessan pojasta ja lancasterilaisesta hallitsijasta kolmannessa polvessa tuli pari vuotta aikaisemmin tehdyn Troyes'n sopimuksen mukaan myös Ranskan kuningas. Vaikka Henrik myöhemmin jopa kruunattiin Ranskassa, sai Ranskan alkuperäinen kruununperijä, sittemmin kuningas Kaarle VII, kotimaassaan enemmän tukea ja myöhemmin jopa lisänimen *le Victorieux*, Voittoisa. Henrik VI:n valta Ranskassa oli lopulta nimellinen.

Myös kotirintamalla oli levotonta. Kun Henrik VI vuonna 1437 alkoi hallita omin voimin, oli keskustelu hänen isoisänsä epärehellisesti Lancastereille kaappaamasta kruunusta jälleen viritetty.

Shakespearen toinen kuningassarja: ruusujen sota 1455–1485

Myöhemmistä kuninkaista kertovaa näytelmäsarjaa Shakespeare ei toteuttanut yhtä järjestelmällisesti kuin varhaisempia kuninkaita kuvatessaan. Hän itse asiassa aloitti tämän sarjan jo varhemmin, vuonna 1591, näytelmällä, joka sittemmin päättyi *Henrik VI* -trilogian toiseksi osaksi. Lopputuloksena kuitenkin syntyi sarja, joka perinteisesti tunnetaan tetralogiana (*Henrik VI*, osat 1–3 sekä *Richard III*), mutta joka historiallisen jatkumon ja tarinankerronnan loppuunsaattamisen valossa voidaan nähdä pentalogiana, johon kuuluu päätösosana näytelmä *Henrik VIII*.

Henrik VI:n hallitessa, vuonna 1453, satavuotinen sota päättyi englantilaisten tappioksi, ja Calais'ta lukuun ottamatta Englanti oli ajettu Ranskan maaperältä. Shakespeare kuvaa Henrik VI:n valta-

kautta syvällisesti *Henrik VI* -trilogiassaan. *Henrik VI, Ensimmäinen osa* (1592), jonka Shakespeare ilmeisesti kirjoitti yhteistyönä ainakin Thomas Nashen (1567–1601) kanssa, keskittyy hallituskauden varhaisimpiin vaiheisiin alkaen Henrik V:n kuolemasta ja kuvaten etenkin levottomuuksia Ranskassa.

Mutta 1450-luvulla puolen vuosisadan takaisen kuninkaan Edvard III:n muut mahdolliset perilliset alkoivat nostaa päätään, ja siitä alkoi levottomuuksien sarja, jota kutsutaan ruusujen sodaksi eri sukuhaarojen vaakunoissa esiintyvien ruusukuvioiden mukaan. Päätekijöitä tässä kamppailussa olivat Edvard III:n poikien, Lancasterin herttuan John of Gauntin ja neljännen pojan, Yorkin herttuan Edmundin jälkeläiset. Näiden lisäksi oli Clarencen herttuan Lionelin jälkeläisen ja aikoinaan potentiaalisen kruununperijän Edmund Mortimerin sisar, Anne Mortimer, avioitunut Yorkin pojan Richardin kanssa, ja tämä liitto yhdisti siten kaksi tähän asti kruunua vaille jäänyttä sukuhaaraa.

Shakespeare kertoo ruusujen sodan näistä vaiheista näytelmässä *Henrik VI, Toinen osa* (1591), joka sekin on mahdollisesti useamman kirjoittajan yhteistyön tulos. Tämän varhaisemman ruusujen sotaa kuvaavan näytelmän alkuperäinen nimi oli *The First Part of the Contention Betwixt the Two Famous Houses of Yorke and Lancaster* (Ensimmäinen osa riidasta kahden kuuluisan suvun, Yorkien ja Lancasterien, välillä), ja nimensä mukaisesti näytelmä keskittyy ruusujen sodan alkumittelöihin. Näytelmä alkaa kuningas Henrik VI:n ja Anjoun Margareetan vihkimisestä, ja tapahtumat keskittyvät sen jälkeen Yorkin herttuan Richardin ja tämän poikien vallankaappausyrityksiin. Henrik VI oli mieleltään aikoinaan lopullisesti sairastuneen Ranskan kuninkaan Kaarle VI:n tyttärenpoika, ja isoisän perintönä hän sai lyhytaikaisen Ranskan kruunun lisäksi sairaa mielen. Kuninkaan sairaus, joka havaittiin pian Ranskan menettämisen jälkeen, johti lopulta vakavaan luottamuspulaan, ja se mahdollisti osaltaan nämä valtataistelut.

Shakespearen *Henrik VI, Kolmas osa* (1591) jatkaa tarinaa siitä, mihin toinen osa päättyy, ja painopiste on nyt voitokkaassa Yorkin sukuhaarassa. Näytelmän alkuperäinen nimi oli *The True Tragedy of Richard Duke of York* (Yorkin herttuan Richardin todellinen murhenäytelmä), ja myös tällä tekstillä on mahdollisesti ollut useampi kirjoittaja. Tässä näytelmässä keskiöön nousevat kuningas Henrik VI, kruunua havitteleva Yorkin sukuhaara ja Henrik VI:n voimakastahtoinen kuningatar Margareeta, ja kovimmat taistelut käydäänkin ensimmäisessä näytöksessä Margareetan ja Yorkin herttuan välillä. Näytelmän nimen profetia täyttyy, kun York ensin murretaan perusteellisesti kuvailemalla hänelle hänen poikansa kuolema taistelussa ja sen jälkeen hänet tapetaan halventavasti.

Kuitenkin vuonna 1461 myös mieleltään heikko hallitseva kuningas Henrik VI suistetaan valtaistuimelta, ja hallitsijaksi nousee Yorkin herttuan vanhin poika, yorkilaisen Richardin ja Anne Mortimerin pojanpoika Edvard IV (eikä suinkaan Henrik VI:n oma kruununperillinen, kahdeksanvuotias prinssi Edward). Edvard IV:n äiti Cicely Neville oli John of Gauntin beaufortilainen pojantytär kolmannesta avioliitosta, joten tässä hallituskaudessa yhdistyi jo kolme Edvard III:n perintöä kantavaa sukuhaaraa. Tämä tilanne kuvastaa hyvin ruusujen sodan tulehtunutta tilannetta ja syviä juuria. Margareetan kovan kamppailun tuloksena Henrik VI sai hetkellisesti takaisin valtaistuimen talvella 1470–71, mutta myöhemmin samana vuonna sekä prinssi että uudelleen vangittu kuningas kuolivat, toinen taistelussa 17-vuotiaana ja toinen sairaana vankeudessa. Lopulta yorkilainen kuningas Edvard IV hallitsi vuoteen 1483. *Henrik VI* -trilogia päättyy siten näennäiseen rauhaan, jossa on kuitenkin selvästi aistittavissa katsojien jo tuntemat tulevat koettelemukset.

Eikä Shakespearekaan jätä kertomusta tähän. Elisabetin aikaisista yleisöä kiinnostivat tarinat siitä, miten nykyiseen hallintokauteen

oli tultu. Ilmeisesti tästä syystä Shakespeare on aloittanut kirjoittamisen sittemmin *Henrik VI:n* kakkososaksi päätyneestä näytelmästä, jossa eri sukuhaarojen oikeutta kruunuun ensimmäistä kertaa vahvasti punnitaan, ja jatkanut siitä Edvard IV:n näyttämölle tuovaan kolmososaan. Näitä kahta hän sitten täydensi kuninkaan hallituskauden alkuvaiheita ja ulkomaanselkkauksia kuvaavalla ykkösosalla. Shakespeare jatkaa trilogiansa tetralogiaksi kirjoittamalla pian vuoden 1592 jälkeen näytelmän *Rikhard III*, joka keskittyy seuraavan kolmen vuoden kuvaamiseen.

Kun Edvard IV kuoli vuonna 1483, hänen poikansa olivat vasta kahdentoista ja yhdeksän vuoden ikäisiä. Heidän sedästään Richardista, joka oli ollut veljensä oikea käsi ja korvaamaton tuki, tuli nuoren uuden kuninkaan Edvard V:n lordiprotektori (alaikäisen hallitsijan sijaishallitsija). Mutta Richard alkoikin karsia veljensä kannattajia kovalla kädellä ja silmittömällä vauhdilla. Lisäksi hän julisti veljenpoikansa aviottomiksi, vangitsi heidät Towerin linnaan ja julisti itsensä kuningas Rikhard III:ksi – tai näin Thomas Moren 1500-luvun alkupuolella kirjoittaman keskeneräisen *Kuningas Rikhard III:n historian* (*The History of King Richard the Third*, 1513) mukaan, johon myös Shakespeare paljolti perustaa oman näytelmänsä. Kuninkaan veljenpoikia ei sen koommin nähty (heidän luurankonsa löydettiin kaksisataa vuotta myöhemmin, 1600-luvun lopulla, huoneensa lähettyviltä portaikon alta Towerin linnan rakennustöiden yhteydessä). Kuitenkin historiankirjoitus oli jo ensimmäisellä vuosisadalla prinssien katoamisen jälkeen varma, että syyllinen oli vallan kaappannut setä, sittemmin kuningas Rikhard III – ja sata vuotta tapahtumien jälkeen William Shakespeare siis kirjoitti aikansa värittyneen historiankirjoituksen opastamana kauhunäytelmän *Rikhard III* kuninkaan julmuuksista. Kansalle oli tärkeä näyttää, että oli ollut oikeutettua syöstä Rikhard vallasta. (Enää Rikhardin hirviömaisyydestä ei olla niin varmoja; viime aikojen historiankirjoitus on valmiimpi näkemään Rikhardin suurempien hallitusjuonittelujen uhrina.)

Tudorilainen unelma

Nyt oli kuitenkin tudorilaisen unelman syntyminen aika. Siinä nousi tärkeään osaan Valois'n Katariina, mieleltään sairaan Ranskan kuninkaan Kaarle VI:n tytär ja lancasterilaisen Henrik V:n puoliso, joka jäi vuonna 1422 nuorena leskeksi yhdeksänkuukautisen kruununperijän äitinä vain kahden avioliittovuoden jälkeen. Alaikäisen kuninkaan sedät hoitivat hallintoa, ja sillä aikaa nuori kuningataräiti Katariina meni hiljaa ja salassa uudelleen naimisiin noin vuonna 1429 – »enemmän tunteiden ja halun kuin kunniansa johtamana», kuten historioitsija Edward Hall kertoo. Miehekseen Katariina otti kuningashuoneen palveluksessa olleen walesilaisen Owen Tudorin, joka vaatimattomista nykyoloistaan huolimatta periytyi sukutarinoidensa mukaan itsestään kuningas Arthuriasta.

Tudorin perheeseen syntyi monta lasta, mutta kuningattaren uusi elämä ei miellyttänyt hovia. Vuonna 1436 Owen Tudor pidätettiin ja Katariina suljettiin luostariin, jossa hän pian kuoli »särkyneen sydämen murtamana». (Owen Tudor pääsi lopulta täysi-ikäisen kuningas Henrik VI:n suosioon, mutta joutui myöhemmin Lancasterien ja Yorkien valtataistelujen keskelle ja kuoli väkivaltaisesti vuonna 1461.)

Katariinan ja Owen Tudorin poika Edmund liittyy olennaisesti tähän tarinaan ja tuleviin tapahtumiin. Vuonna 1455 Edmund Tudor meni naimisiin lancasterilaisen John of Gauntin pojanpojan tyttären Margaret Beaufortin kanssa. Avioliitosta tuli lyhyt: Edmund Tudor kuoli jo seuraavana vuonna. Mutta hänen leskensä oli tuolloin jo raskaana, ja vuonna 1457 syntyi Edmundin ja Margaretin poika, Henry Tudor.

Henry Tudorin oikeutus lähteä kilpailuun kruununperimyksestä Lancasterin suvun nimissä oli hieman kyseenalainen, sillä hän periytyi John of Gauntista tämän kolmannen vaimon Catherine Swynfordin kautta, joka oli ollut vasta Gauntin rakastajatar lastensa syntymän hetkellä. (Myöhemmin Gaunt ja Catherine avioituivat

Henrik VIII

paavin erikoisluvalla ja perillisistä tuli siten joidenkin tulkintojen mukaan laillisia.) Tämä seikka ei kuitenkaan estänyt tudorilaista unelmaa syntymästä; vahva verenperintö oli joka tapauksessa ole-massa. Myös hallitsijat pitivät Henry Tudorin uhkaa vallanperi-mykselle todellisenä, ja niinpä Henry vietti useita vuosia turvassa Ranskassa odottamassa sopivaa tilaisuutta. Unelman toteutumi-nen oli lähempänä kuin koskaan, kun Rikhard III anasti veljenpo-jaltaan kruunun ja koko Englanti oli sekasorron ja epätietoisuu-den vallassa. Kaksi vuotta Rikhardin vallankaappauksen jälkeen Henry Tudor oli koonnut voimansa ja joukkonsa, ja surmattuaan Bosworthin taistelussa kuningas Rikhard III:n Henry Tudorista tuli vuonna 1485 kuningas Henrik VII.

Kuningas Henrik Tudor

Shakespearen näytelmä *Rikhard III* päättyy siten Tudorien voit-toon Henrik VII:n noustessa valtaistuimelle. Samalla päättyi myös ruusujen sota Henrikin tehdessä mitä romanttisimman ja myös po-liittisesti ratkaisevan liikkeen: hän valitsi tammikuussa 1486 ku-ningattarekseen Yorkin Elisabetin, kuningas Edvard IV:n tyttären ja Towerin linnaan kadonneiden pikkuprinssien sisaren. Näin hän yhdisti oman lancasterilaisen tudorilaisuutensa kilpailevaan yor-kilaisuuteen, ja uudessa kuningasperheessä oli siten edustettuna kaikki mahdolliset kruunua tavoittelevat tahot. Henrik Tudorin vaakunassa Lancasterien punainen ruusu ja Yorkin valkoinen ruu-su yhdistyivät punavalkoiseksi Tudorin ruusuksi.

Shakespeare ei kerro Henrik VII:n tarinaa (joskin jotkut ovat arvelleet sellaisen näytelmän ehkä kadonneen), mutta oleellisinta olikin Tudor-kuninkaan valtaannousu ja siihen liittyvät odotukset: Henrik periytyi suoraan alenevassa polvessa niin legendaarisesta soturikuningas Edvard III:sta kuin Ranskan kuningassuvustakin, ja hänellä oli tavoitteena muodostaa maahansa ennennäkemätön hallitsijasuku. Sillä kaiken oman aikansa kuninkaallisen sukulois-

ton lisäksi Henrikillä oli harteillaan vielä tarunomaisen kuningas Arthurin perintö: hän uskoi, että hänen suonissaan virtasi tuon yli viisisataa vuotta aikaisemmin kivistä miekan vetäneen nuoren soturin ja kaiken Englannin hallitsijan veri. Siten hänen tudorilaisesta unelmastaan kasvoi arthuriaaniset mittasuhteet saava visio, kuva uudesta Camelotista, Arthurin valtakunnasta, vahvasta hallitsijasuvusta, voimakkaista ritareista, kauniista neidoista ja voittamattomista satureista. Tämän tudorilaisen/arthuriaanisen unelman tunteminen on keskeistä myös Henrik VIII:n tarinan kannalta ja lopulta myös Elisabet I:n ja Jaakko Stuartin kannalta.

Kuningas Henrik VII:lle ja Yorkin Elisabetille syntyi syyskuussa 1486 poika, ja uudelle Walesin prinssille annettiin unelmat täytäten nimeksi Arthur. Yhteensä Henrikin ja Elisabetin kahdeksasta syntyneestä lapsesta varhaisten vuosien yli selvisivät Arthurin lisäksi poika Henry (s. 1491) ja tyttäret Margaret (s. 1489) ja Mary (s. 1495). Kun oli aika suunnitella dynastian jatkamista ja Arthurin avioitumista, valittu morsian oli espanjalainen prinsessa Katariina, joka oli omalta suvultaan Arthurin veroinen.

Koko Euroopassa 1400- ja 1500-luvun vaihte oli mullistavaa aikaa. Tieteelliset keksinnöt, löytöretket, taide ja kirjallisuus – kaikki kukoistivat ja kasvoivat Italian renessanssin innoittamana. Vuonna 1492 Kolumbus löysi Amerikan, ja hänethän varusti matkaan Maner-Euroopan valovoimaisin hallitsijapari, Aragonian Ferdinand II ja Kastilian Isabella Katolilainen. Prinssi Arthurin morsian, prinsessa Katariina, oli Ferdinandin ja Isabellan nuorin tytär.

Vuonna 1501 viisitoistavuotias Katariina saapui vuotta nuoremman sulhasensa valtakuntaan; Katariina Aragonialainen ja prinssi Arthur vihittiin saman vuoden marraskuussa Lontoossa. Niin morsian kuin sulhanenkin olivat hyvin nuoria, mutta ainakin prinssi kerskui hääyötä seuraavana aamuna olleensa »yöllä Espanjassa». Toki arthuriaaninen unelma tarvitsi suvun jatkajia. Toisin kuitenkin kävi. Huhtikuussa 1502, vain viisi kuukautta häiden

jälkeen viisitoistavuotias Walesin prinssi kuoli, ja jonkin ajan kulluttua prinssin kuolemasta kävi myös selväksi, että nuori prinsessa ei ollut vielä raskaana.

Prinssi Arthurin kuolema oli kova isku kuningasparille ja koko arthuriaanisellem unelmalle. Kuningattaren tiedetään kuitenkin lohduttaneen puolisoaan: heillä oli vielä yksi terve prinssi ja kaksi prinsessaa, ja he olivat jopa itse vielä kyllin nuoria saamaan lisää lapsia. Seuraavana syksynä kuningatar olikin jo raskaana. Helmi-kuussa 1503 kuningatar synnytti tyttären, jolle annettiin nimi Catherine. Tytär syntyi ennenaikaisesti, ja kuningattarelle tämä oli yksi raskaus ja synnytys liikaa. Sekä Yorkin Elisabet että hänen kahdeksas lapsensa kuolivat pian synnytyksen jälkeen.

Kruununprinssin ja kuningattaren kuolema heikensi kuningasta silminnähden, eikä hän suunnitelmistaan huolimatta enää avioitunut uudelleen. Mutta arthuriaanisen unelman oli jatkuttava. Kun Henrik VII Tudor kuoli seitsemän vuotta myöhemmin, valtaistuimen peri hänen ainoa elossa oleva poikansa, Yorkin prinssi Henry.

Renessanssiprinssin perintö

Nuori kuningas Henrik VIII otti vaimokseen veljensä lesken, Katariina Aragonialaisen, espanjalaisen prinsessan. Eikä tämä ratkaisu suinkaan ollut huono: Henrikillä ja Katariinalla oli molemmilla arvokas sukutausta ja perinne, joita ylläpitää, molemmat olivat nuoria ja voimakkaita, sivistyneitä eurooppalaisia taiteen ja tieteen tuntijoita ja vaalijoita. Henrik ei ollut veljensä lailla heikko eikä sairaalloinen. Hänen tiedetään olleen jo teini-ikäisenä isäänsä pitempi, voimakas ja terve. Kun hän yhdeksäntoistavuotiaana peri kruunun, saattoi selvästi nähdä, että tudorilainen – tai arthuriaaninen – unelma lopultakin lepäsi niillä leveillä hartioilla, jotka kantaisivat sen menestykseen ja kunniaan.

Seuraavina parina vuosikymmenenä kuningas Henrik VIII kasvoi nuoresta (tosin varhaiskypsästä ja valveutuneesta) pojasta

eurooppalaiseksi renessanssiruhkinaaksi, ja tämän kehityksen myötä renessanssi lopulta tuli Englantiin. Taide ja tiede kukoistivat Henrikin ja Katariinan hovissa. Kuninkaan itsensä kerrotaan soittaneen useita soittimia: luuttua, cembaloa, harppua ja nokkahuilua. Hänen musikaalisuudestaan kertoo lisäksi se, että hän kertomusten mukaan osasi laulaa – kauniilla äänellä – suoraan nuoteista. Tämän lisäksi kuningas sävelsi itse ja sovitti tunnettuja sävelmiä. Merkittävä joukko muusikkoja kuului hovin vakituiseen väkeen, ja kuningas hankki heidän avullaan musiikinopetusta itselleen ja perheelleen. Muusikot vastasivat kirkkomusiikista – kuningas ja hänen espanjalaissyntyinen puolisonsa kävivät ajan tavan mukaan päivittäin messussa.

Henrik oli myös kiinnostunut maalaustaiteesta: hän tilasi ja kustansi useita aikansa merkittäviä maalauksia, etenkin Hans Holbein nuoremman yksityiskohtaisia ajankuvauksia. Henrik oli myös kiinnostunut tieteellisestä kehityksestä, ja hänen luonaan vierailivat useat tiedemiehet. Jo kahdeksanvuotiaana hän oli tavannut Erasmus Rotterdamilaisen, joka oli ihmetellyt hänen poikkeuksellista älykkyytään ja sivistyneisyyttään. Henrik lukikin runsaasti erikielistä kirjallisuutta, ja hän oli suuri runouden ystävä. Hän luki niin oman aikansa tekstejä kuin klassikoita, usein alkuperäiskielellä.

Myös sotataito oli kuninkaalle tärkeää. Henrikin tavoitteena oli palauttaa Englannin maantieteellinen loisto Ranskan aluevaltauksineen; hän unelmoi uudesta kultaisesta aikakaudesta, jota hallitsisi uusi, uljas Englanti. Samaten kuningas harrasti metsästystä sekä miekkailua, turnajaisia ja ratsastusta. Kaksikymmentäkahdeksanvuotiaana (vuonna 1519) kuningas oli Venetsian lähettilään sanojen mukaan »komein hallitsija, jonka hän oli koskaan nähnyt».

Nuori hallitsijapari kaipasi luonnollisesti jatkajaa dynastialeen. Katariinan perimä oli tähän mahdollisimman sopiva: niin hänen äitinsä kuin hänen sisarensakin olivat kaikki synnyttä-

neet monta tervettä lasta, jotka elivät aikuisikään, ja Katariinan kruunajaisissa humanisti ja valtiomies Thomas More oli tervehtinyt kuningatarta vakuuttaen, että tästä tulisi »esi-isiansä kaltaisten suurten kuninkaitten äiti». Katariinan ensimmäinen, pian häistä alkanut raskaus päättyi kuitenkin kuolleen tyttölapsen syntymään. Kaiken kaikkiaan kuningatar oli raskaana ainakin kuusi kertaa kymmenen ensimmäisen avioliittovuoden aikana. Useampi lapsi syntyi kuolleena, mutta kaksi kertaa kuningatar synnytti elävän poikalapsen. Kumpikin prinssi kuoli kuitenkin lyhyen ajan kuluessa. Vaikka kuningasparille siten syntyi useita lapsia, vain yksi tytär jäi eloon: vuonna 1516 syntynyt Mary.

Shakespearen näytelmä Henrik VIII

Tämä on se tilanne, jossa Henrik VIII on Shakespearen näytelmän alkaessa. Ensimmäinen näytös alkaa keskustelulla, jossa Norfolkin herttua kuvaa Buckinghamin herttualle seikkaperäisesti hiljattain päättynyttä, kesällä 1520 järjestettyä tapaamista, jossa Henrik VIII ja Ranskan kuningas Frans I kohtasivat poliittisessa neuvottelussa Pohjois-Ranskassa. (Tämä on Shakespearen ensimmäinen myöntytys draamalle: todellisuudessa myös Buckingham oli paikalla Ranskan tapahtumissa.) Jo samassa kohtauksessa vartijat saapuvat vangitsemaan Buckinghamin herttuan epäiltynä vallankaappaus-suunnitelmista.

Näytelmän rakenne on erittäin harkittu. Shakespearen tavoitteena tuntuu olevan muodostaa ensimmäisessä näytöksessä tapahtumille puitteet ja konteksti. Buckinghamin nopea syökseminen asemastaan antaa kuvan tehokkaasta ja määrätietoisesta monarkista. Seuraavassa kohtauksessa kuningas kertoo kuningattarelle Buckinghamin petoksesta. Kuningatar olisi petturille armeliaampi; hän epäilee kaikkien todisteiden aitoutta. Todellisuudessa Buckingham ilmeisesti joutuikin juonittelujen uhriksi, joskin hän toki polveutui jopa kahdesta Edward III:n pojasta (sekä John of Gauntista

että Thomas of Woodstockista) ja olisi täten ollut varteenotettava hallitsijaehdokas. Nyt kuitenkin ruusujen sota oli ohi, ja myös Shakespeare korostaa uutta aikakautta katkaisemalla tehokkaasti Buckinghamin tien.

Ensimmäisen näytöksen neljännessä ja viimeisessä kohtauksessa kuningas jo tapaa hovineito Anne Boleynin ja ylistää tämän kauneutta kardinaali Thomas Wolseyn järjestämässä juhlassa. Tällaiset juhlat on historiallisesti ajoitettu vasta myöhempään ajankohtaan, mutta juonen draamallisen rytmin kannalta Shakespeare kuitenkin sijoittaa tapahtumat tähän jatkumoon. Todellisuudessa kuningas ihastui Anne Boleyniin vasta vuoden 1526 aikoihin.

Näytelmän suurimpia tunteita herättävät osuudet sijoittuvat toiseen ja kolmanteen näytökseen. Toisen näytöksen ensimmäisessä kohtauksessa palataan historiankirjoituksen vuoteen 1521 ja Buckinghamin herttuan oikeudenkäyntiin ja tuomioon. Varsinaisen oikeudenkäynti kuvataan kahden tuntemattoman miehen välisessä keskustelussa, mutta Buckingham itse pääsee ääneen jäähyväispuheessaan. Tässä puheessa painopiste on anteeksiannossa sekä Tudor-kuninkaiden Henrik VII:n ja Henrik VIII:n ylistyksessä. Tämä on tietenkin perinteinen tuomitun miehen puheen aihe, mutta Shakespeare tuntuu antavan sille tilaa juuri korostaakseen (näytelmän esityshetkellä) erityisen tärkeitä sovituksen ja sopusoinnun teemoja. Samalla oletettua vallankaappausta suunnitellut Buckingham omalla suullaan vannoo viattomuuttaan ja pyytää siunausta kuninkaalle – korostaen näin Henrik VIII:n kiistatonta oikeutta valtaistuimeen.

Saman kohtauksen lopussa kaksi tuntematonta miestä palaa näyttämölle, ja heidän dialogissaan viitataan jo kuninkaan ja kuningatar Katariinan väliseen huhuttuun eroon ja kardinaali Campeggion (näytelmässä Campeius) saapumiseen. Todellisuudessa Campeggio saapui paavin lähettämänä Lontooseen vuonna 1528 selvittääkseen kuninkaan avioliiton tilanteen.

Avioituessaan Katariinan kanssa kuningas oli saanut paavi Julius II:lta erioikeuden ottaa puolisoikseen veljensä lesken, joka muuten katsottiin liian läheiseksi sukulaisuussuhteeksi. Tämän lisäksi kuningatar oli vannonut silloin ja vannoi edelleen, että hän oli itse asiassa ollut koskematon tullessaan häävuoteeseen Henrikin kanssa; nuori ja sairaalloinen Arthur ei kerskumisistaan huolimatta sittenkään ollut hääyönään ollut »Espanjassa». Käytännössä Katariina ei siis ollut Henrikin veljen entinen vaimo. Kuningas oli kuitenkin varma, että hänen avioliittonsa oli kaikesta huolimatta Jumalan tuomitsema ja siksi koko Tudorien unelma alkoi valua hiekkaan. Kuningas pyysi, että kuningatar suostuisi avioliiton mitätöimiseen ja vetäytyisi luostariin, mutta hurskas Katariina ei taipunut: hän olisi kuolemaansa saakka kuninkaan vaimo ja kuningatar. Kuningas pyysi apua muilta. Thomas Wolsey yritti taivutella paavia mitätöimään Henrikin ja Katariinan avioliiton, mutta turhaan. Asiaa ei suinkaan auttanut, että Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan hallitsija Kaarle V oli Katariinan sisarenpoika. Kaarle V oli vallannut Rooman vuotta aikaisemmin (1527), ja nyt paavi Klemens VII oli käytännössä kokonaan Kaarlen vallan alainen. Tätä pohditaan perusteellisesti toisen näytöksen toisessa kohtauksessa.

Toisen näytöksen kolmannessa kohtauksessa kuullaan vilpittömän ja sinisilmäisen hovineito Anne Boleynin mietteitä kuningattaresta ja omasta asemastaan. Anne osoittaa myötätuntoa hyveellisen kuningattaren kiperää tilannetta kohtaan ja vannoo, että hän ei haluaisi olla kuningatar. Aikalaiskuvaukset Annesta olivat vähemmän mairittelevia, ja myöhempi historiankirjoituskin luo kuvan lähinnä laskelmoivasta pyrkyristä. Näytelmän Anne – Shakespearen suuresti kunnioittaman kuningatar Elisabet I:n äiti – on kuitenkin naiivi ja herkkä ja täysin tietämätön mahdollisesta osuudestaan kuningattaren epätoivoon. Samassa kohtauksessa hovimarsalkka tuo viestin, että kuningas on suonut Annelle Pembroken markiisitta-